

Hoofdstuk 8 Samenvatting en conclusies

8.1 Het onderzoek

Dit rapport beschrijft het onderzoek naar ‘behoefte en aanbod’ betreffende geestelijke verzorging in detentie vanuit het perspectief van de gedetineerden.

Aanleiding voor onderhavig onderzoek was de constatering in onderzoek dat bij ingesloten en de behoefte aan geestelijke verzorging groter was dan het feitelijke gebruik van de diensten van geestelijke verzorging (Spruit et al., 2003). Bij GV-ers in justitiële inrichtingen ontstond naar aanleiding van deze constatering de behoefte aan meer zicht op de behoefte aan en het gebruik van de diensten van GV door ingesloten en.

Het onderzoek is uniek. Niet eerder is, onafhankelijk van een denominatie, ingesloten en gevraagd naar hun behoefte aan geestelijke verzorging, de mogelijkheden die zij in detentie ervaren bij het uitoefenen van hun godsdienst of levensovertuiging en de bevorderende en belemmerende factoren die zich hierbij voordoen. Ook is nagegaan in hoeverre het aanbod van geestelijke verzorging aansluit op de door ingesloten en geformuleerde behoeften aan geestelijke verzorging.

Het onderzoek naar GV in detentie, bestaande uit een literatuurstudie, interviews, een concept mapping traject en een survey onder ingesloten en, is door het Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg van het UMC St Radboud uitgevoerd in de periode januari 2009 tot april 2010.

Behalve een systematische literatuursearch, zijn beleidsstukken en nota’s ingezien. Onderzoek naar geestelijke verzorging in detentie blijkt schaars. Een zoektocht in Engelse en Nederlandstalige literatuur leverde negen relevante titels op. De resultaten van de literatuursearch zijn benut bij het concept mapping traject en hebben, samen met het concept mapping traject, tevens een functie gehad bij het opstellen van de vragenlijst en de interpretatie van de resultaten van de survey.

Met de hoofden van de denominaties zijn interviews gehouden om meer zicht te krijgen op de achtergronden, doelen en het aanbod van GV in detentie en de ontwikkelingen hierin.

Het concept mapping traject was bedoeld om meer zicht te krijgen op de behoeften van ingesloten en aan geestelijke verzorging of levensovertuiging en hield in dat door ingesloten en en GV-ers uitspraken werden gedaan over hun behoefte aan GV en deze uitspraken werden geclusterd en geprioriteerd.

Uit de resultaten van het concept mapping traject blijkt dat wat ingesloten en (behalve uit de DForZo, waar het traject geen doorgang kon vinden) nodig vinden bij hun godsdienst en levensovertuiging zij vooral definiëren in relatie tot anderen én in relatie tot henzelf. Het belang van de relatie met anderen komt tot uiting in de hoog scorende uitspraken als ‘verbonden voelen met mijn familie’ en ‘toestemming om bij belangrijke gebeurtenissen in mijn familie aanwezig te zijn’. ‘Respect voor het geloof van andere mensen’ en ‘gezien worden als mens, niet als nummer’ benadrukken het ervaren belang dat ingesloten en hechten aan wederkerigheid en herken-

ning. Nodig is ook ‘geloof in mezelf’, het zelf als kern in relatie tot de ander. De vijf hoogst scorende uitspraken van de (helaas maar vijf) deelnemende GV-ers zijn van andere aard; die betreffen zonder uitzondering het werk van GV-ers zelf.

Van de clusters krijgen die over ‘relaties met naasten’ en ‘hulp van GV-ers bij het contact met familie’ de hoogste prioritering van ingeslotenenen. Op de derde plaats staat het cluster over de beschikbaarheid van GV-ers. Ingeslotenenen geven het cluster ‘hulp van GV-ers’ de relatief laagste prioriteit. De uitspraken uit dit cluster scoren juist het hoogst bij de GV-ers zelf.

Vervolgens is onder 1.835 ingeslotenenen, een survey uitgevoerd. Dat is 13% van de totale populatie ingeslotenenen in detentie. De survey heeft een relatief goede respons (43%). De steekproef is representatief voor de totale populatie met uitzondering van geslacht en herkomst. Aangezien er is gestratificeerd op denominatie is de verwachting dat deze verschillen de uitkomsten niet hebben beïnvloed.

Hieronder behandelen wij in meer beschouwende zin de uitkomsten van dit onderzoek.

8.2 Behoeft van ingeslotenenen aan GV

Uit de survey blijkt een meerderheid van de ingeslotenenen, ongeveer twee derde, te geloven in God. Ruim de helft van de ingeslotenenen voelt zich verbonden met God. Wanneer God buiten beschouwing gelaten wordt, en er naar ‘iets hogers’ wordt verwezen, voelen ingeslotenenen zich over het algemeen niet aangesproken.

De behoefte aan ondersteuning door godsdienst of levensovertuiging wordt aangestuurd door ‘coping strategieën’. Ingeslotenenen voelen zich door hun godsdienst of levensovertuiging gesteund bij het goed doorkomen van hun detentietijd, het accepteren van het leven zoals het is en bij hun zelfontwikkeling.

De in eerder onderzoek veronderstelde samenhang tussen het al dan niet aanhangen van een godsdienst of levensovertuiging en detentieduur en het al dan niet aanhangen van een godsdienst of levensovertuiging en leeftijd en is bij de ingeslotenenen in dit onderzoek niet gevonden.

‘Verbonden voelen met familie’ is voor ingeslotenenen van belang bij het uitoefenen van de godsdienst of levensovertuiging. Dit blijkt onder meer uit de hoge prioritering van het cluster ‘relaties met naasten, familie’ van de concept map. Ook de data van de survey wijzen erop dat familie belangrijk is, vooral het bij familie zijn tijdens belangrijke religieuze gebeurtenissen. Van alle clusters in de vragenlijst vinden ingeslotenenen het cluster ‘contact met naasten, familie’ het belangrijkste.

Het uitoefenen van geloof lijkt voor een groot deel van de ingeslotenenen een coping strategie te zijn. Het zoeken en hervinden van contact met familie kan in dit kader geplaatst worden.

Coping - zingevingsvraagstukken

- De behoefte aan hulp bij zogenoemde intrinsieke religiositeit is kleiner dan de behoefte aan hulp bij het versterken van coping in detentie, maar nog steeds aanwezig.
- Deze gevonden structuur in de resultaten van de survey komt overeen met de structuur van de concept map. De clusters van de concept map die verwijzen naar geloven in God en individuele spiritualiteit en religiositeit vinden ingesloten en minder belangrijk dan de clusters die verwijzen naar praktische handelingen en sociale en familierelaties. Ingesloten en geven aan dat zij geloven in God, maar zij hebben hierbij minder behoefte aan ondersteuning dan bij aan coping gerelateerde aspecten van godsdienst en levensovertuiging. Wanneer rechtstreeks gevraagd wordt naar behoefte aan ondersteuning door een GV-er bij persoonlijke ontwikkeling dan is het antwoord positief. Maar wordt gevraagd naar de behoefte aan ondersteuning door een GV-er bij zingeving, dan zijn ingesloten en terughoudender.
- De verschillende waardering van ‘coping’ en ‘geloof’ komt ook tot uiting in het belang dat ingesloten en hechten aan de clusters in de vragenlijst. Het belangrijkste gevonden cluster is ‘contact met naasten, familie’, gevolgd door ‘ondersteuning door de godsdienst of levensovertuiging’. Het minst belangrijk vinden ingesloten en het cluster met vragen over ‘de persoonlijke relatie tot God’.

8.3 Belemmerende en bevorderende factoren

Inrichting: Een aan de inrichting gerelateerde belemmerende factor in het uitoefenen van geloof of levensovertuiging is het dagprogramma van de ingesloten en. Ingesloten en mogen niet van een dagprogramma afwijken. Hierdoor zijn individuele gesprekken en groepsgesprekken moeilijk in te roosteren. De sluiting na 17:00 uur maakt het onmogelijk om in de avonduren GV te plannen. Ook het feit dat ingesloten en zich gedwongen voelen te kiezen tussen GV en recreatietijd is een met de inrichting samenhangende belemmerende factor voor het gebruik van GV door de ingesloten en. Deze belemmerende factoren worden zowel door GV-ers, door ingesloten en, als in de Nederlandse literatuur beschreven.

GV-ers: GV-ers zijn goed bereikbaar volgens de ingesloten en, ook zijn GV-ers te vertrouwen. Het kunnen vertrouwen van GV-ers is één van de meest positief scorende uitspraken in de survey. Godsdienst en levensovertuiging binnen detentie zijn hoopgevend en ondersteunend, volgens zowel de GV-ers als de ingesloten en. Dit sluit aan bij literatuur waarin wordt beschreven dat geloof de deprivatie verzacht die door detentie ontstaat.

Het niet kunnen spreken van een GV-er van de eigen denominatie is een belemmerende factor van de kant van de GV en geldt enkel voor kleine denominaties. Dit wordt veroorzaakt door het kleine aantal formatieplaatsen van, landelijk werkende, GV-ers van kleine denominaties. Dit beeld komt zowel naar voren uit de interviews met de hoofden van de denominaties als uit de beleidsnota's, de literatuur en de survey.

Ingesloten en: Wanneer ingesloten en naar een dienst of viering willen, maar uiteindelijk niet gaan, dan ligt dat volgens hen aan henzelf en niet aan obstakels opgeworpen door de inrichting of GV.

Ingesloten respecteren elkaar in hun overtuigingen. Een punt van zorg is het relatief hoge aantal TBS-gestelden dat aangeeft te worden bedreigd om zijn of haar godsdienst of levensovertuiging. Onduidelijk is echter door wie.

8.4 Aansluiting behoefte en aanbod

Hoewel de meeste ingesloten met een godsdienst of levensovertuiging - en zelfs een deel van de niet-gelovigen - gelooft in God en hieraan kracht ontleent, hebben zij niet altijd behoefte aan ondersteuning door een GV-er in hun geloof in God. Dit wijkt af van wat de hoofden van de denominaties en GV-ers hierover aangeven; zij vinden juist een gesprek over religieuze en spirituele beleving van belang.

De behoefte van ingesloten aan te bespreken onderwerpen met GV-ers betreft vaak, maar niet uitsluitend, onderwerpen die gerelateerd zijn aan coping strategieën. Dit verschil in gewenste gespreksonderwerpen tussen GV-ers en ingesloten is ook beschreven in de literatuur. Echter, in tegenstelling tot de literatuur, komen GV-ers volgens ingesloten wel tegemoet aan de door hen gewenste gespreksonderwerpen.

Het vertrouwen van ingesloten in GV-ers draagt ertoe bij dat GV-ers in detentie een zogenoemde vrijplaats kunnen bieden; ingesloten kunnen vrijuit praten, zonder dat daar therapeutische consequenties of sancties aan verbonden zijn.

De helft van de ingesloten vindt de verschillende DGV diensten van belang. Gelovigen van kleine denominaties vinden niet altijd de door hen gewenste dienst. Dit komt door het geringe aantal GV-ers dat voor de kleine denominaties in justitiële inrichtingen werkt. De joodse, boeddhistische en hindoeïstische GV-ers werken landelijk (zijn niet gekoppeld aan één inrichting) vanwege het kleine aantal gelovigen van hun denominatie. Hierdoor zijn zij minder aanwezig en minder zichtbaar in de inrichting.

Hoewel nazorg geen formeel door de DGV aangeboden dienst is, vinden ingesloten dit belangrijk.

Er bestaan inzake geestelijke verzorging in detentie enkele opmerkelijke verschillen tussen de sectoren, GW, DForZo en JJI:

- Ingesloten in het GW vinden het contact met familie belangrijker dan die in de DForZo;
- Een kwart van de ingesloten in het GW of de DForZo kan religieuze feestdagen niet vieren, dit geldt voor één vijfde van de jeugdigen;
- Het dagprogramma belemmert bij de helft van ingesloten in het GW en de DForZo het gebruik van GV. In de JJI is dit een derde;
- Eén op de zeven TBS-gestelden wordt bedreigd vanwege zijn godsdienst of levensovertuiging, dit geldt voor één op de tien ingesloten in het GW en één op de twaalf in de JJI;
- De grootste denominatie in het GW is rooms-katholiek, in de DForZo protestants-christelijk en in de JJI de islam.

De grootte van de denominaties verschilt in de sectoren, maar de grootste drie zijn steeds rooms-katholiek, protestants-christelijk en islamitisch. De andere denominaties zijn aangeduid als ‘kleine’ denominaties. De groep ingesloten zonder godsdienst of levensovertuiging is in alle sectoren groter dan de denominatieve groepen, namelijk 29% in het GW, 27% in de DForZo en 38% in de JJI.

- Van de ingesloten zonder godsdienst of levensovertuiging gelooft bijna één vijfde in God;
- Tweederde van de ingesloten zonder godsdienst of levensovertuiging wil religieuze feestdagen vieren, een kwart wil regelmatig een gesprek met een GV-er;

Veel verschillen tussen de denominaties hebben te maken met de kenmerken van de denominaties. Opmerkelijke bevindingen betreffende de denominaties zijn:

- Moslims vinden contact met familie het vaakst belangrijk voor hun godsdienst of levensovertuiging, humanisten en hindoes het minst vaak;
- Als ingesloten niet naar een dienst gaan, terwijl ze hieraan wel behoefte hebben, dan ligt dat volgens hen in de eerste plaats aan henzelf. Moslims (28%), joden (38%) en hindoes (28%) geven vaker dan andere denominaties aan dat het door factoren in de inrichting komt. Bij andere denominaties is dat negen tot 23%;
- Ingesloten van een ‘kleine’ denominatie geven vaker aan dat zij hinder ondervinden van de houding van PIW-ers die afspraken niet nakomen;
- Voor ingesloten van een ‘kleine’ denominatie is het moeilijker om een GV-er te spreken of een dienst bij te wonen van zijn voorkeur;
- Een kwart van de joden wordt uitgelachen om zijn geloof en ruim een derde wordt bedreigd om het geloof. Bij andere denominaties is dat rond de tien procent.

8.5 Tot slot

Dit onderzoek is gestart met de vraag naar de behoefte van ingesloten aan GV en de aansluiting hierop van het aanbod van GV in detentie. Het is een uniek onderzoek, omdat vanuit het perspectief van de ingesloten de onderzoeksvragen zijn onderzocht.

Het dagprogramma van ingesloten en de avondsluiting zijn genoemd als inrichtingsgerelateerde belemmeringen voor gebruik van GV. Het aanbod van GV in detentie blijkt goed te zijn. Er bestaat echter een discrepantie tussen de visie van ingesloten en GV-ers over waar ingesloten behoefte aan hebben bij het uitoefenen van hun godsdienst of levensovertuiging. GV-ers benoemen, zowel in de gesprekken in dit onderzoek als in de literatuur, vooral behoeften die samenhangen met religiositeit, spiritualiteit en het (her-) vinden van het contact met God. Ingesloten zelf hebben bij het uitoefenen van hun godsdienst of levensovertuiging vooral behoefte aan meer ‘aardse’ zaken, om de tijd in detentie goed door te komen.